

УДК 338.42:33.021.8

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-284-4(2)-51

МАКЄЄВ О. О.

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ДЖУМАЄВА АЗАДА

Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ СУБ'ЄКТІВ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ВЕРТИКАЛЬНО ІНТЕГРОВАНІХ СТРУКТУР

Метою дослідження став аналіз тенденцій розвитку зовнішнього середовища агропромислових підприємств як детермінанти оптимізації їх структурних параметрів на основі формування вертикально інтегрованих об'єднань. В якості методологічної бази дослідження зовнішнього середовища суб'єктів аграрного виробництва обрано концепцію управління ланцюгами постачань. Це дозволило в структурі зовнішнього середовища виділити сегменти попередніх (сільськогосподарське машинобудування, хімічна промисловість, біохімія) і послідуєчих (харчова промисловість, легка промисловість) видів діяльності. Фокусним елементом в зазначеній структурі виступає аграрне підприємство. Розкрито особливості розвитку логістично-інфраструктурної галузі як блока, що забезпечує зв'язки між елементами ланцюга постачань аграрної продукції.

На основі використання дескриптивного та статистичного методів пізнання отримано висновок про високу ступінь залежності аграрного комплексу в Україні від зовнішнього ринку, при цьому попередні види діяльності є імпортозалежними, а послідуєчі – експортозалежними.

В якості домінуючої тенденції трансформації структурних параметрів суб'єктів аграрного бізнесу розглянуто консолідацію капіталу в інтегрованих формуваннях переважно вертикального типу, що поєднують різні етапи виробництва і збуту сільськогосподарської продукції (від вирощування сировини до її переробки, зберігання та продажу готової продукції) в межах єдиної власності. Тенденції інтеграційних процесів проілюстровано на прикладах диверсифікації діяльності Топ-10 агрохолдингів в Україні.

Отримано висновок про позитивні наслідки функціонування вертикально інтегрованих структур, які реалізується в наступних напрямках: усунення цінових диспропорцій між сферами доведення аграрної продукції до кінцевого споживача; гармонізація руху матеріального потоку в рамках логістичних процесів – від забезпечення виробництва предметами і засобами праці до оптимізації каналів збуту готової продукції в результаті включення відповідних складових у структуру виробничого процесу.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інтеграція, вертикально інтегровані структури, зовнішнє середовище, ланцюг доданої вартості, попередні види діяльності, послідуєчі види діяльності, агрохолдинги.

МАКІЄЄВ О.

Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaiev

DZHUMAIEVA A.

Kharkiv Petro Vasilenko National Technical University of Agriculture

EXTERNAL ENVIRONMENT OF AGRICULTURAL SECTOR AS A FACTOR OF VERTICALLY INTEGRATED STRUCTURES DEVELOPMENT

The aim of the study was to analyze the development trends of the external environment of agro-industrial enterprises as determinants of optimization of their structural parameters based on the formation of vertically integrated associations. The concept of supply chain management has been chosen as a methodological basis for the study of the external environment of agricultural production entities. This allowed us to distinguish segments of previous (agricultural engineering, chemical industry, biochemistry) and subsequent (food industry, light industry) activities in the structure of the external environment. The focal element in this structure is the agricultural enterprise. The peculiarities of the development of the logistics and infrastructure industry as a unit that provides links between the elements of the supply chain of agricultural products are revealed.

Consolidation of capital in integrated formations of mainly vertical type, combining different stages of production and sale of agricultural products (from growing raw materials to processing, storage and sale of finished products) within a single property, is considered as the dominant trend of transformation of structural parameters of agribusiness entities. Trends in integration processes are illustrated by examples of diversification of the Top 10 agricultural holdings in Ukraine.

The conclusion about positive consequences of functioning of vertically integrated structures which is realized in the following directions is received: elimination of price disproportions between spheres of delivery of agricultural production to the final consumer; harmonization of material flow in the framework of logistics processes - from providing production with objects and means of labor to the optimization of sales channels of finished products as a result of the inclusion of relevant components in the structure of the production process.

Keywords: agro-industrial production, integration, vertically integrated structures, external environment, value chain, previous types of activity, subsequent types of activity, agroholdings.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Суб'єкти агропромислового сектору за своєю сутністю є відкритими соціально-економічними системами, що імплементуються у зовнішнє середовище на основі діалектичної взаємодії. З одного боку, чинники зовнішнього порядку формують систему викликів для окремого підприємства. З іншого – цілеспрямована зміна компонент економічних агентів є дієвим фактором трансформації на галузевому, національному та наднаціональному рівнях. Пошук нових форм економічного існування суб'єктів господарювання в умовах висококонкурентних глобальних ринків агропродукції став об'єктивною основою розвитку інтеграційних тенденцій поєднання сфер виробництва і обігу в рамках

стратегії оптимізації структурних параметрів суб'єктів аграрного бізнесу. Останні, своєю чергою, мають за мету підвищення ефективності діяльності виробників на основі стимулювання розвитку техніко-технологічних систем в агровиробництві, запровадження інноваційних технологій. Перехід ініціативи у визначенні трендів структурної компоненти аграрної сфери від держави до агробізнесу реалізувався у виникненні агрохолдингів – вертикально інтегрованих структур. Аналіз їх діяльності як реакції на виклики динамічного зовнішнього середовища є актуальним предметом дослідження з огляду на суттєвий потенціал довгострокового впливу не лише на агропромислову галузь, а й на розвиток національної економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку агропромислового виробництва як елементу глобального економічного середовища, що визначає параметри зовнішнього впливу на суб'єктів агробізнесу, присвячено праці таких українських економістів, як: Бондар Т. В., Швед В. М., Кулакова С.Ю., Козак К. Б., Орел А. М., Сенчук І. І., Бруханський Р. Ф., Маковоз О. С., Николок О. М. тощо. Впливу інтеграційних процесів на структурні параметри підприємств агропромислової галузі приділено увагу в наукових роботах Артеменка І. С., Андрійчука В. Г., Бовсунівського А. М., Зінчука Т. О., Красноручького О. О., Мельничука О. А., Скидана О. В., Паламарчука Р. П., Приймачука Т. Ю., Рудика Р. І., Саса І. С., Сьомича М. І.

Мета статті – аналіз тенденцій розвитку зовнішнього середовища агропромислових підприємств як детермінанти оптимізації їх структурних параметрів на основі формування вертикально інтегрованих об'єднань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішнє середовище суб'єктів аграрного виробництва розглянуто нами на основі концепції управління ланцюгами доданої вартості, де в якості фокусного елемента виступає аграрне підприємство, виділено групу галузей з сегментів «попередні види діяльності», а також «послідуючі види діяльності» (Рис. 1).

Попередні види діяльності забезпечуються наступними сферами агропромислового виробництва: сільськогосподарське машинобудування, хімічна промисловість, біохімія. Послідуючі види діяльності - харчова промисловість, легка промисловість. Зв'язки між елементами ланцюга постачань аграрної продукції забезпечуються логістично-інфраструктурним блоком (транспортною галуззю, індустрією зберігання).

Рис. 1. Структура зовнішнього середовища суб'єктів аграрного бізнесу

Особливості розвитку аграрного сектору в Україні сформували зовнішнє середовище, де попередні види діяльності є в переважній більшості імпортозалежними, а послідуючі види діяльності – експортозалежними. У підсумку аграрний комплекс в Україні демонструє високий ступінь залежності від зовнішнього ринку, що зумовлює характер підприємницьких ризиків.

Експортна залежність аграрного сектору в розрізі розподільчої логістики підтверджується тим, що виробляючи 90-100 мільйонів тонн зернових культур щорічно, Україна щорічно експортує 50-60 мільйонів тонн [1], тобто більше половини товарообороту аграрної продукції складає експорт.

У товарній структурі аграрного експорту в Україні в 2018 – 2019 рр. найбільші обсяги зростання демонструють поставки продукції рослинництва – на 31%, або 3 млрд. дол. Частка експорту продукції рослинництва в загальній структурі експорту продукції АПК становить 58%. Нарощування поставок продукції рослинництва відбулося за рахунок збільшення експорту кукурудзи на 49%, або 1,7 млрд. дол. [2].

Попередньою гіпотезою стосовно розвитку попередніх галузей в структурі національного виробництва є твердження щодо низької їх конкурентоздатності, яка спричиняє тенденції до нарощування імпортих закупівель відповідної продукції для забезпечення реалізації технологічних процесів в сільському господарстві.

Продукція вітчизняного машинобудування не користується високим попитом у національних виробників аграрної продукції. Найбільшим попитом у національних сільгоспідприємств в 2019 році користувалися трактори з потужністю від 60 до 100 кВт, що є результатом укрупнення і концентрації агровиробництва. Лідерами з постачання техніки є компанії "Беларус", "John Deere", "New Holland", "MTЗ", "Case" [3]. Переважанням імпортих закупівель характеризується структура ринку добрив та захисту рослин і тварин в Україні. На сьогодні майже відсутні національні джерела для виготовлення активної речовини добрив. Ринок насіннєвого матеріалу в Україні також характеризується домінуванням імпорту. Його обсяг

останні роки тримається на рівні 140-150 млн. дол. на рік, основними імпортерами є Франція і Німеччина. Провідною тенденцією розвитку вітчизняного насінневого ринку стала його монополізація. За останні роки в результаті поглинання і злиття кількість гравців в зазначеному сегменті зменшилася з 2000 до 200 [4]. Негативним фактором розвитку національного ринку озимої пшениці і ячменю сортів вітчизняної селекції є те, що частка елітного насіння не перевищує 7% від загального обсягу. Промислове скотарство в Україні є імпортозалежним в аспекті комплектування підприємств високопродуктивними тваринами, які найбільш пристосовані до умов промислової технології (спеціалізованих молочних порід, зокрема гольштинської породи).

Вагомим елементом ланцюга доданої вартості виступає переробна промисловість, яка з значно впливає на динаміку розвитку національного аграрного сектора економіки. Саме харчова переробна промисловість виступає посередником між сферою сільськогосподарського виробництва і кінцевими споживачами, забезпечуючи переробку аграрної сировини з метою випуску продуктів харчування для населення та кормів для тварин.

У сучасних умовах динамічного розвитку аграрних ринків і технологій важливу роль в розвитку сільського господарства України відіграє розбудова логістичної інфраструктури, яка включає транспортну галузь та індустрію зберігання. Аналіз практики господарювання провідних українських аграрних компаній свідчить про зростання ролі логістичних витрат в структурі собівартості продукції. Україна в процесі транспортування втрачає 20 дол. США на кожній тоні виробленої аграрної продукції. Це на 40% більше, ніж в Німеччині, і на 30% більше, ніж в США [6].

Аналіз наявних досліджень [7, 8] призводить до висновку, що класичний ланцюг поставок зернових на експорт має наступний вигляд: аграрне підприємство – елеватор – залізниця – портові зернові термінали – морські судна. За даними Державної служби статистики України за минулий рік залізницею було перевезено 39,8 млн. тонн зернових і продуктів помелу, річковим транспортом відправлено 5,2-5,6 млн. тонн зернових, а на автомобільну логістику доводиться 15-17 млн. тонн експортних поставок. Отже, залізничний транспорт займає домінуючі позиції. Обсяги перевезень залізничним транспортом в 2019 році зросли на 23,2% до 40,5 млн. тонн. Після зниження в 2018 р. (на 7,8%) через ряд проблем, пов'язаних з процедурою оренди вагонів та дефіцитом зерновозів, ситуація в 2019 р. дещо стабілізувалася [9].

За зазначених вище характеристик зовнішнього середовища розвитку агропромислової сфери в Україні актуалізується увага до формування стратегії оптимізації структурних параметрів суб'єктів аграрного бізнесу. На сьогодні питання інтеграції в агросекторі набуває значної актуальності, оскільки останні істотно впливають на обсяги та ефективність виробництва. Ознакою розвитку сучасної сільськогосподарської сфери є консолідація капіталу в інтегрованих формуваннях переважно вертикального типу. Вертикальна інтеграція представляє собою процес поєднання різних етапів виробництва і збуту сільськогосподарської продукції (від вирощування сировини до її переробки, зберігання та продажу готової продукції) в межах єдиної власності.

Розглянемо напрямки диверсифікації діяльності агрохолдингів, що на 2020 р. посіли місце в Топ-5 латифундистів України (Табл. 1 -Топ-5; Табл. 2 – друга п'ятірка Топ - 10). Дані зібрані з відкритих джерел інформації – офіційних сайтів компаній, аналітичних статей [10].

Таблиця 1

Напрямки діяльності агрохолдингів України (Топ-5)

Назва компанії	Сфера діяльності				
	Попередні сфери діяльності	Аграрне виробництво	Переробна галузь	Логістична інфраструктура	Елементи НДДКР
1	2	3	4	5	6
Кернел	-	Виробництво зернових та олійних культур, молочне тваринництво	Виробництво-во соняшничко-вої олії та шроту	Очищення, сушка і зберігання зернових та олійних культур	-
ПАТ «UkrlandFarming»	Семінництво-во	Виробництво зернових, птахівництво, вирощування цукрового буряку, м'ясне та молочне тваринництво (КРС)	Виробництво-во яєчних продуктів, виробництво цукру, виробництво шкіри	Елеваторне господарств-во, обладнане залізнични-ми шляхами	Система збирання та аналізу даних телеметрії
МХП	Виробництво-во інкубаційного яйця	Рослинництво-во, птахівництво	Виробництво-во соняшничко-вої олії, охолодженої курятини, продуктів швидкого приготування, круп та кормів, виробництво м'ясоковбасних виробів, біогаз	Елеваторне господарств-во	-

1	2	3	4	5	6
Агропросперис (NCH)	Постачання фермерам насіння, засобів захисту рослин, мінеральних добрив від провідних світових виробників	Вирощування зернових та олійних культур	-	Елеваторне господарст-во, власний парк автотранс-порту, парк залізничних вагонів-зерновозів і локомотивів	-
Астарта - Київ	-	Виробництво зернових та олійних культур, тваринництво	Виробницт-во цукру, біогазу, переробка сої	Елеваторне господарст-во	-

Узагальнено автором

Аналіз публічних даних діяльності найбільших за критерієм земельного банку інтегрованих формувань (табл. 1) дозволяє констатувати, що провідні компанії аграрного напрямку виявляють зацікавленість доповнення ланцюга створення доданої вартості попередніми видами діяльності, що зосереджено на функціях вирощування посівного матеріалу, інкубаційного яйця, постачання фермерам насіння, засобів захисту рослин, мінеральних добрив.

Таблиця 2

Напрямки діяльності агрохолдингів України (друга п'ятірка з Топ-10)

Назва компанії	Сфера діяльності				
	Попередні сфери діяльності	Аграрне виробництво	Переробна галузь	Логістична інфраструктура	Елементи НДДКР та освіти
Континентал Фармерз груп	Семінницт-во	Виробництво зернових, олійних та технічних культур	Виробницт-во крохмалю	Елеваторне господарст-во, картопле-сховища	-
Епицентр К	-	Виробництво зернових та олійних культур, молочне тваринництво	-	Елеваторне господарст-во	-
Аграрні системні технології	-	Виробництво зернових та олійних культур	-	Елеваторне господарст-во	-
HarvEast	Семінницт-во	Виробництво зернових, бобових та олійних культур, молочне тваринництво	Виробницт-во комбікормів	Елеваторне господарст-во	-
ІМК	-	Виробництво зернових та олійних культур, молочне тваринництво	-	Елеваторне господарст-во	-

Узагальнено автором

Компанії з другої п'ятірки Топ – 10 латифундистів в Україні характеризуються спільними для всієї групи сферами діяльності – рослинництво з переважанням вирощування зернових та олійних культур, а також такий елемент сфери логістики як – зберігання зернових та олійних культур. Сфера переробки включена у виробничий ланцюг доданої вартості фрагментарно.

Вертикально інтегровані формування в аграрному бізнесі розглядаються нами як найбільш перспективні у досягненні наступних цілей: усунення негативного впливу цінового диспаритету на різних рівнях ланцюга доданої вартості; зниження сукупних витрат за рахунок гармонізації руху матеріального потоку в рамках логістичних процесів; оптимізація каналів збуту готової продукції на основі розробки ефективних схем реалізації; закріплення й розширення джерел надходження засобів виробництва шляхом включення сировинних зон у структуру виробничого процесу, формування та раціональне використання інвестиційних коштів.

Висновки. Вибір в якості методологічної основи аналізу зовнішнього середовища суб'єктів аграрного бізнесу концепції управління ланцюгами доданої вартості дозволив представити його структуру у вигляді трикомпонентної системи. Остання представлена аграрним підприємством (фокусний елемент), попередніми видами діяльності (сільськогосподарське машинобудування, хімічна промисловість, біохімія), послідовними видами діяльності (харчова промисловість, легка). Зв'язки між елементами системи ланцюга доданої вартості аграрної продукції забезпечуються логістично-інфраструктурним блоком (транспортною галуззю, індустрією зберігання).

Історична визначеність особливостей формування становлення аграрного сектору в Україні має результатом функціонування зовнішнього середовища, де попередні види діяльності є в переважній більшості імпортозалежними (собівартість аграрної продукції знаходиться у прямій залежності від світових

цін на засоби виробництва), а послідовні види діяльності – експортозалежними (збутовий потенціал аграрних підприємств формують, в значній мірі, зовнішні ринки).

Стратегія інтеграції агропромислового виробництва на основі збільшення довжини внутрішньогосподарського ланцюга доданої вартості шляхом формування вертикально інтегрованих структур розглядається як найбільш відповідна сформованим параметрам зовнішнього середовища. Позитивний ефект функціонування вертикально інтегрованих структур реалізується в усуненні цінових диспропорцій між сферами доведення аграрної продукції до кінцевого споживача; гармонізації руху матеріального потоку в рамках логістичних процесів – від забезпечення виробництва предметами і засобами праці до оптимізації каналів збуту готової продукції в результаті включення відповідних складових у структуру виробничого процесу.

Література

1. Сільське господарство в Україні. DLF. URL: <https://dlf.ua/ua/silske-gospodarstvo-v-ukrayini/>
2. Експорт зріс на 19%: Україна за рік продала агропродукції на \$22 мільярди. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/10858688-eksport-zris-na-19-ukrajina-za-rik-prodala-agroprodukciji-na-22-milyardi.html>
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Нестеренко В. Вітчизняне насінництво поки що конкурентоспроможне, але без держпідтримки перспектив не має. URL: <https://superagronom.com/articles/386-vadim-nesterenko-vitchiznyane-nasinnitstvo-poki-scho-konkurentospromojne-ale-bez-derzpidtrimki-perspektiv-ne-maye>
5. Козак К. Б. Динаміка агропромислового виробництва в Україні: виклики сталого економічного розвитку. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2020 р. №6 (146). С. 10-18
6. Транспортные проблемы агрологистики: цифры. 19.12.2016. URL: <http://logist/fm/news/transportnye-problemy-agrologistiki-cifry>
7. Larina T.F., Kravcov A.G., Berezhnaja N.G., Kutiya O.V., Fenenko K.A. Implementation of logistic approaches in forming the agricultural export strategy in Ukraine. Journal of Sustainable Development of Transport and Logistics. 2019. 4(1). С. 17-24;
8. Логистика экспорта зерна Украины: взгляд Soufflet Group. URL: <https://greencoltd.com.ua/index.php/en/k2-categories/item/332-logistika-eksporta-zerna-ukrainy-vzglyad-soufflet-group>
9. Транспортна логістика зернових. Pro Consulting. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/transportnaya-logistika-zernovyh-vystuplenie-analitika-pro-consulting-neli-onishenko-25-02-2020>
10. Топ 100 латифундистов Украины. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#308>

References

1. Silske hospodarstvo v Ukraini. DLF. URL: <https://dlf.ua/ua/silske-gospodarstvo-v-ukrayini/>
2. Eksport zris na 19%: Ukraina za rik prodala ahroproduksii na \$22 miliardy. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/10858688-eksport-zris-na-19-ukrajina-za-rik-prodala-agroprodukciji-na-22-milyardi.html>
3. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Nesterenko V. Vitchizniane nasinnitstvo poky shcho konkurentospromozhne, ale bez derzhpidtrymky perspektiv ne maie. URL: <https://superagronom.com/articles/386-vadim-nesterenko-vitchiznyane-nasinnitstvo-poki-scho-konkurentospromojne-ale-bez-derzpidtrimki-perspektiv-ne-maye>
5. Kozak K. B. Dynamika ahropromyslovoho vyrobnytstva v Ukraini: vyklyky staloho ekonomichnoho rozvytku. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. 2020 r. №6 (146). S. 10-18
6. Transportnye problemy ahrolohystyky: tsyfy. 19.12.2016. URL: <http://logist/fm/news/transportnye-problemy-agrologistiki-cifry>
7. Larina T.F., Kravcov A.G., Berezhnaja N.G., Kutiya O.V., Fenenko K.A. Implementation of logistic approaches in forming the agricultural export strategy in Ukraine. Journal of Sustainable Development of Transport and Logistics. 2019. 4(1). С. 17-24;
8. Lohystyka eksporta zerna Ukrainy: vzghliad Soufflet Group. URL: <https://greencoltd.com.ua/index.php/en/k2-categories/item/332-logistika-eksporta-zerna-ukrainy-vzglyad-soufflet-group>
9. Transportna lohystyka zernovykh. Pro Consulting. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/transportnaya-logistika-zernovyh-vystuplenie-analitika-pro-consulting-neli-onishenko-25-02-2020>
10. Top 100 lathyfundystov Ukrainy. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#308>

Надійшла / Paper received : 08.07.2020
Надрукована / Paper Printed : 28.09.2020